

DZIERŻYMIR JANKOWSKI

DOM KULTURY W ŚRODOWISKU WYCHOWAWCZYM ŚREDNIEGO MIASTA

W Polsce Ludowej w ostatnich latach wzrasta popularność szerokiego ujmowania systemu oświatowo-wychowawczego, którego trzonem jest szkoła, sprzymierzona z bogatą siecią różnorodnych instytucji wychowania równoległego (pozaszkolnego) i permanentnego (oświaty dorosłych)¹. Wskutek tego nabiera znaczenia rozszerzenie analiz lokalnych systemów oświatowo-wychowawczych poza granice szkoły i placówek wychowania pozaszkolnego, t.zn. uwzględnienia w badaniach innych instytucji, które w swojej działalności są zorientowane wychowawczo lub też stanowią struktury komplementarne wobec systemu oświatowo-wychowawczego. Do instytucji nieszkolnych zorientowanych wychowawczo, a więc wchodzących w skład szeroko ujmowanego systemu oświatowo-wychowawczego zaliczyć należy dom kultury resortu kultury i sztuki.

Analiza domu kultury w kontekście wychowawczym narzuca konieczność ustalenia specyficznych właściwości jego systemu społeczno-wychowawczego oraz kierunków i sposobów funkcjonowania, zrelacjonowanych do lokalnego środowiska wychowawczego, którego jest on ważnym komponentem. Artykuł niniejszy podejmuje taką analizę. Jej podstawą stały się wyniki badań monograficznych nad domem kultury w Lesznie, których głównym celem było wyjaśnienie właściwości domu kultury jako instytucji społecznej oraz jego roli w środowisku średniego miasta², w szczególności w średniomiejskim systemie wychowawczym³.

¹ Afirmację takiego ujęcia systemu oświatowo-wychowawczego, jako szczególnie przydatnego dla kształtowania praktyki wychowawczej i dla badań naukowych nad współczesnymi systemami oświatowymi znajdujemy w doniosłych dokumentach formalnych, jak również w wypowiedziach uczonych (por. m. in. Tezy programowe KC PZPR przyjęte przez VII Plenum KC, listopad 1972 *O aktywny udział młodego pokolenia w budowie socjalistycznej Polski. Zadania partii, państwa i narodu w wychowaniu młodzieży; Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa, maj 1973; Uchwała Sejmu PRL z dnia 12 kwietnia 1973 roku o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski; Uchwała Sejmu PRL z dnia 13 października 1975 roku w sprawie systemu edukacji narodowej; J. Szczepański, *Refleksje nad oświatą*, Warszawa 1973; S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974).

² Badania prowadzono w ramach przygotowań do dysertacji, doktorskiej pod kierunkiem prof. dr Stanisława Kowalskiego (Uniwersytet im. A. Mickiewicza). Temat dysertacji: „Dom kultury w średnim mieście. Studium systemu społecznego

I. POJĘCIE I FUNKCJE DOMU KULTURY

Domy kultury wyrosły w Polsce Ludowej z bogatej tradycji wychowania pozaszkolnego oraz prowadzonej wśród dorosłych działalności oświatowej i społeczno-kulturalnej, szeroko rozwijanej już na przełomie XIX i XX wieku⁴.

Ukształtowało się kilka typów domów kultury. Generalnie można je podzielić na dwie kategorie. Pierwszą z nich stanowią te wszystkie domy kultury, które są elementami organizacyjnymi systemu oświaty i są bezpośrednio podporządkowane władzom oświatowym, należąc do t.zw. placówek wychowania pozaszkolnego. W kolejności stopnia ich zorganizowania są to: domy kultury dzieci i młodzieży, młodzieżowe domy kultury i pałace młodzieży. Ich funkcje wychowawcze zostały ściśle określone przez władze oświatowe. Drugą kategorię stanowią te domy kultury, które w intencji organizatorów miały skupiać młodzież usamodzielniającą się, po ukończeniu kształcenia szkolnego, i dorosłych; organizacyjnie są one podporządkowane resortowi kultury i sztuki, związkom zawodowym, poszczególnym centralom spółdzielczym, resortowi obrony narodowej, resortowi spraw wewnętrznych itp.⁵ Te domy kultury miały się stać

i roli Domu Kultury w Lesznie Wielkopolskim", Poznań 1974. Materiał empiryczny gromadzono w latach 1971 - 1973. Dla celów porównawczych fragmentarycznymi badaniami objęto również domy kultury podobnego typu w innych miastach Wielkopolski, w tym w dwóch miastach średnich (Piła, Ostrów) i pięciu miastach małych, pełniących w okresie badawczym funkcję miast powiatowych (Wągrowiec, Chodzież, Szamotuły, Turek, Rawicz).

³ Dotychczasowy dorobek badań nad polskimi domami kultury przeznaczonymi dla młodzieży rozpoczynającej pracę zawodową i dorosłych jest niezwykle skromny i sprowadza się łącznie do kilku artykułów w czasopismach naukowych i książek, przy czym żaden z autorów nie analizuje wychowawczego funkcjonowania tych instytucji.

⁴ Główne formy tamtej działalności stanowiły świetlice, teatry ludowe, koła muzyczne, domy społeczne, domy ludowe lub robotnicze, a także — nieliczne, powstałe dopiero w okresie międzywojennym — specjalistyczne domy oświaty. Domy oświaty muszą być uważane za bezpośredniego poprzednika polskiego domu kultury, gdyż miały zbliżoną strukturę społeczną, podobne kierunki pracy, różniły się jednak swoimi założeniami polityczno-ideologicznymi. Toteż chętniej aniżeli z domami oświaty akcentowano związki, jakie diachronicznie i synchronicznie łączyły domy kultury w Polsce Ludowej z nurtem społecznikowskich domów ludowych, domów robotniczych i świetlic, a zwłaszcza z systemem domów i pałaców kultury oraz pałaców pionierów, szeroko rozwijanych poczynając od lat trzydziestych w Związku Radzieckim. Polskie tradycje świetlic, teatrów ludowych, kół muzycznych, domów ludowych i robotniczych oraz domów oświaty — stanowiące ważny odcinek tradycji polskiej oświaty i kultury końca XIX i XX w. — oczekują nadal na syntetyczne opracowanie monograficzne.

⁵ Instytucje te posiadają zróżnicowane nazwy: wojewódzkich domów kultury, miejskich i dzielnicowych domów kultury, domów kultury MO, klubów oficerskich czy klubów garnizonowych, międzyspółdzielczych ośrodków kulturalno-oświatowych, gminnych ośrodków kultury itp. Jest ich łącznie około 1000, skupionych głównie w miastach.

ważnym instrumentem kształtowania ekspresji kulturalnej młodzieży i dorosłych oraz terenem wszechstronnego, permanentnego kształcenia. (Nazywać je będziemy domami kultury dorosłych, chociaż wiadomo, że każdy z nich w różnym stopniu penetruje także środowiska młodzieży szkolnej, nieraz nawet środowiska dzieci przedszkolnych).

Wyróżnione tutaj dwie kategorie domów kultury, jakkolwiek usytuowane w strukturze różnych systemów organizacyjnych, przynależą do systemu działalności kulturalno-oświatowej. System ten włączony jest zarówno do wąsko rozumianego systemu oświatowego (ograniczonego do szkoły i ściśle z nią związanych instytucji pozaszkolnych), jak też do wąsko pojętego systemu kulturalnego (ograniczonego do instytucji twórczości, produkcji i dystrybucji dóbr kultury).

Działalność kulturalno-oświatowa, stanowiąca ogniwo sprzęgające system oświatowo-wychowawczym i system kulturalny, realizuje swoiście rozumiane upowszechnianie kultury, bynajmniej nie ograniczonej do nadawania komunikatów, obejmuje bowiem również czynności zmierzające do, budzenia i organizowania aktywności odbiorczej oraz stymulowania i organizowania szeroko pojętej twórczości⁶. Tak pojęte upowszechnianie kultury, dalekie od modelu „kultury zraszającej”⁷, wiąże się nieuchronnie z celowo i planowo prowadzoną pracą wychowawczą, która jest istotnym warunkiem aktywności kulturotwórczej szerokich mas, kształtuje bowiem dyspozycje osobowościowe niezbędne dla takich zachowań. Kiedy więc zamierza się definiować dom kultury dorosłych, będący elementem systemu działalności kulturalno-oświatowej, czyli szeroko rozumianego systemu oświatowo-wychowawczego, niezbędne się staje przekroczenie bariery wąsko pojmowanego wychowania, jako kompleksów czynności zmierzających do wywołania trwałych i ściśle określonych zmian w osobowości wychowanków, zgodnych z ideałem wychowawczym. Uczestnik domu kultury dorosłych szuka bowiem w nim głównie możliwości kulturowej samorealizacji i ekspresji, poddaje się stymulacji wychowawczej z reguły w granicach wyznaczonych odczuwanymi potrzebami i posiadanymi aspiracjami, związanymi głównie z własną wizją kształ-

⁶ Bogdan Suchodolski pojęciu „upowszechnianie kultury” przeciwstawiał „uspołecznianie kultury”, rozumianemu jako „... powołanie [ludzi — DJ] do pracy, wysiłku, twórczości” (B. Suchodolski, *Uspołecznienie kultury*, Warszawa 1947, s. 155). Naczelnym wezwaniem uspołecznienia kultury jest dla tego autora stymulowanie samoaktywności kulturalnej ludzi, kształtowanie bynajmniej niejednorodnych zainteresowań, udzielanie jednostkom i grupom pomocy w konstytuowaniu najlepiej im odpowiadającego zindywidualizowanego stylu życia, w którym twórcze zachowania stanowią najwyższą wartość.

⁷ Przez „kulturę zraszającą” socjologowie zachodni rozumieją przekaz powierzonych informacji, często w nadmiarze, powodującym stan przesycenia. W rezultacie tego z aktywnego podmiotu opinii jednostka staje się jedynie przedmiotem dla informacji (Por. A. Koproński, *Perspektywy rozwoju kulturowego we Francji*, Miesięcznik Literacki, 1975, nr 10).

towania się przyszłości i swojej w niej roli⁸. Jednocześnie jednak polityka oświatowa i kulturalna partii i państwa zmierza do optymalnego wykorzystania instytucji kulturalno-oświatowych, w tym domów kultury, do sublimacji tych potrzeb i aspiracji zgodnie z celami społeczno-wychowawczymi kraju, do zharmonizowania ich z głównym nurtem socjalistycznych przeobrażeń oraz do nadania spontanicznej aktywności kulturalnej dużej dynamiki w ramach ogólnego procesu uspołecznienia. W praktyce jednakże tendencje te ujawniają z reguły swą rozbieżność, co stanowi swoisty dylemat procesu upowszechniania kultury⁹. Dom kultury musi jednak podejmować trud pozytywnego rozstrzygnięcia tego dylematu. Jego oddziaływanie sublimacyjne i stymulacyjne jest bowiem równie pożądane społecznie, co stwarzanie warunków techniczno-organizacyjnych dla spontanicznych zachowań kulturalnych. Jednym ze środków sublimacji i po części stymulacji zachowań kulturalnych jest zresztą już samo tworzenie preferencji dla tych spośród nich, które są wysoko cennie społecznie. System społeczny domu kultury dorosłych i jego organizacja zawierają liczne przesłanki dla przewyciężenia zasygnalizowanej rozbieżności. Toteż możliwe jest ofensywne ujmowanie jego zadań jako instytucji państwa socjalistycznego, czego wyraz dano w ramowym statucie państwowego domu kultury, w którym określono normatywnie jego funkcje jako realizatora polityki kulturalnej państwa, ośrodek upowszechniania kultury i oświaty, wychowania socjalistycznego i aktywizacji procesów rozwojowych środowiska lokalnego, placówkę rozbudzającą i zaspokajającą indywidualne i zbiorowe potrzeby kulturalne. Dom kultury winien, w myśl tych założeń, kształtować postawy społeczne, krzewić moralność socjalistyczną i rozwijać naukowy światopogląd, budzić i rozwijać zainteresowania intelektualne, artystyczne, kształtować kulturę życia codziennego oraz kulturę pracy i wypoczynku¹⁰. Ten szeroki zakres zadań możliwy jest do wypełnienia w różnym stopniu przez domy kultury, w zależności od płaszczyzn ich powiązań ze środowiskiem społecznym i stopnia osiągniętej z nim homeostazy.

Porównując dom kultury dorosłych z innymi instytucjami kulturalno-oświatowymi, o uboższej strukturze społecznej, prostszej organizacji, mniejszym zakresie i uboższych formach działalności, jak ze świetlicami,

⁸ Kazimierz Obuchowski w swoich analizach czynników determinujących rozwój osobowości zwraca uwagę na doniosłość wizji przyszłości i zadań dalekich dla formowania się człowieka, z nich to bowiem płyną pobudki do nabywania nowej wiedzy, rozszerzenia wiedzy nabytej, doskonalenia swoich umiejętności itp. (K. Obuchowski, *Skuteczność i osobowość*, Literatura, nr 4/206, z 22 I 1976).

⁹ Por. A. Kłoskowska, *Instytucjonalne ramy a spontaniczny rozwój kulturalnego uczestnictwa*, *Studia Filozoficzne*, 1975, nr 12, s. 57 - 58.

¹⁰ Por. Zarządzenie nr 63 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 VI 1969 r. w sprawie nadania ramowego statutu domom kultury rad narodowych, *Przepisy prawne dla placówek kulturalno-oświatowych*, Warszawa 1973.

klubami, amatorskimi zespołami artystycznymi itp., wskazać można na jego walory jako typowej, ale zarazem najwyższej zorganizowanej instytucji kulturalno-oświatowej. Instytucji tej przysługuje następujących pięć atrybutów:

1) Skupia ona pod jednym kierownictwem wiele małych grup celowych, zróżnicowanych pod względem swego składu osobowego (społecznie, wiekowo), jak również pod względem szczegółowych zadań, dostarcza im środki techniczne, organizacyjne i finansowe dla rozwijania działalności kulturalno-oświatowej.

2) Działalność kulturalno-oświatowa rozwija w lokalnym środowisku społecznym lub w określonej dużej grupie celowej (np. zawodowej) oraz realizuje usługi organizacyjne i techniczne na rzecz ruchu społeczno-kulturalnego, pozostając pod silnym naciskiem tych zbiorowości.

3) Dysponuje znaczną autonomią programową i organizacyjną, w ramach której samostanowi o własnych celach kierunkowych bezpośrednich, dobiera do tych celów środki działania i organizuje realizację zadań.

4) Zatrudnia kadrę zawodową o specjalistycznym przygotowaniu do prowadzenia działalności kulturalno-oświatowej, składnikiem którego jest wiedza pedagogiczna.

5) Dysponuje aparaturą i innymi środkami podstawowymi dobranymi celowo, funkcjonalnie związanymi ze swymi zadaniami kulturalno-oświatowymi oraz ze swoją funkcją usługową wobec ruchu społeczno-kulturalnego lokalnego czy zawodowego środowiska.

Jakkolwiek również innym instytucjom kulturalno-oświatowym przysługują niektóre z wyżej wymienionych atrybutów, to jednak wszystkie przysługują tylko instytucji typu domu kultury dorosłych, instytucji nie tylko o specyficznych zadaniach, ale i także o specyficznym kształtowaniu systemu społecznego i swoistych sposobach funkcjonowania.

II. DOM KULTURY W STRUKTURZE SPOŁECZNEJ ŚREDNIEGO MIASTA

Analizując dom kultury w strukturze społecznej średniego miasta (na przykładzie domu kultury w Lesznie), to znaczy ujmując go w relacji do instytucji i grup, składających się na środowisko społeczne tego miasta¹¹ trzeba omówić wewnętrzną jego strukturę jako instytucji społecznej.

¹¹ Badany dom kultury umiejscowiony w strukturze instytucjonalnej średniego miasta, pełniący w czasie prowadzenia badań funkcję miejsko-powiatowej instytucji, rozwijał działalność wykraczającą poza ramy środowiska miejskiego, bezpośrednio i pośrednio oddziałując na małe miasta i wsie ciążące ku miastu średniemu, jako centrum mikroregionu. To szersze oddziaływanie instytucji kulturalnych, jak i innych instytucji średniego miasta, jest jego istotną cechą i wynika z funkcji miasta średniego, które Stanisław Kowalski określa jako ośrodek pośredniczący w wymianie wartości pomiędzy metropolią i miastami małymi oraz ciążącymi ku niemu re-

Kierując się wskazaniem Jana Zieleniewskiego, że „instytucje bywają . . . przeważnie w rzeczywistości szersze niż się to nam na pierwszy rzut oka wydaje”¹², skorzystamy z zaproponowanego przez niego rozróżnienia węższego i szerszego rozumienia instytucji, które to rozróżnienie wydaje się szczególnie przydatne w analizie domu kultury. Sama instytucja domu kultury jest bowiem tak zintegrowana z środowiskiem, że nie sposób jej pojęcia i struktury analizować w oderwaniu od niego. Przecież na dom kultury składają się zarówno jego pracownicy, jak i uczestnicy rozproszeni w całym środowisku.

Do wewnętrznego kręgu domu kultury, będącego względnie trwałym jego rdzeniem (odpowiadającym wężej rozumianemu pojęciu instytucji), zaliczymy obok jego personelu zawodowego również nieetatowych działaczy, stale z nim współpracujących w realizowaniu jego zadań oraz uczestników zrzeszonych w zespołach, pracowniach, kołach i klubach, jako jego placówkach. Członkowie zespołów, pracowni, kół i klubów traktowani są jako podmioty, chociaż nie przestają być równocześnie przedmiotami oddziaływania domu kultury. Ich rolę podmiotów należy tu jednak podkreślić, gdyż właśnie ich praca zbiorowa i indywidualna stwarza domowi kultury możliwość oddziaływania na środowisko miasta. W kolektywach, w których są oni zrzeszeni, są bowiem wytwarzane i przetwarzane wartości, a następnie włączane do kompleksu wartości upowszechnianych w szerszym środowisku jako środki kulturalno-oświatowego oddziaływania domu kultury. Uwzględnienie więc w kręgu wewnętrznym domu kultury jedynie kadry zawodowo zatrudnionej, która jest oczywiście najbardziej trwałym, ale przecież nie jedynym elementem osobowym systemu społecznego instytucji, nie pozwoliłoby traktować domu kultury dorosłych jako ważnego ośrodka społecznego ruchu kulturalnego lokalnego środowiska.

Do kręgu zewnętrznego domu kultury (który wraz z kręgiem wewnętrznym składa się, według teorii Zieleniewskiego, na szerzej rozumiane pojęcie instytucji) zaliczamy natomiast niezrzeszonych uczestników domu kultury: wszelkich odbiorców i dostawców wartości oraz instytucje z nim współpracujące. Wszystkie te zewnętrzne elementy w różnoraki sposób przyczyniają się także do pomyślnego funkcjonowania domu kultury i realizacji jego zadań. Na ogół wszakże w świadomości społecznej nie kojarzy się ich z domem kultury jako jego elementami.

Krąg zewnętrzny pośredniczy między rdzeniem domu kultury a jego środowiskiem, którym jest społeczność miasta wraz z jej instytucjami, oraz wyposażeniem w dobra materialne i niematerialne. W ten sposób dom kultury wiąże się z całym swoim środowiskiem społecznym zarówno

jonami wiejskimi (por. *Szkola w środowisku*, Warszawa 1969, s. 110). Po reformie administracyjnej z czerwca 1975 r. badany dom kultury przekształcił się w Wojewódzki Dom Kultury, dokonując dalszego przeobrażenia swojej struktury.

¹² J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich*. Warszawa 1974, s. 137.

przez tych przedstawicieli środowiska, którzy stanowią trzon domu kultury — jego kadre, działaczy i uczestników zrzeszonych w jego placówkach, jak też przez liczne rzesze uczestników niezrzeszonych, wchodzących z nimi w kontakt sporadycznie, biorących udział w imprezach, korzystających z porad, wypożyczających zasoby itp.¹³

Ponadto dom kultury wiąże się ze swoim środowiskiem za pośrednictwem wielu instytucji, z którymi współpracuje w rozwijaniu działalności kulturalno-oświatowej. Wśród nich główne miejsce zajmują szkoły, z reguły szkoły ponadpodstawowe (zawodowe i ogólnokształcące), oraz inne instytucje kulturalne.

Jest więc dom kultury instytucją, która działa na terenie całego średniego miasta, równoległe do innych instytucji kulturalno-oświatowych występujących w tym środowisku i we współpracy z nimi. W swoich bezpośrednich i pośrednich oddziaływaniach wkracza nawet na teren całego mikroregionu, złożonego z ciągnących ku miastu średniemu mniejszych ośrodków miejskich i wsi.

Cechą charakterystyczną miasta średniego, odróżniającą je od miast małych i rejonów wiejskich, jest względnie zróżnicowana struktura ludnościowa, w szczególności jego stratyfikacja. Badanie tej struktury pozwoliło wyodrębnić pięć znaczących warstw społeczno-zawodowych¹⁴. Warstwy te i ich procentowy stosunek kształtowały się następująco:

¹³ Liczba uczestników zrzeszonych w badanym domu kultury wynosiła w latach 1971 i 1972 około 450 osób, co stanowiło blisko 1,9% całej społeczności miasta. Natomiast — jak wykazały badania przeprowadzone na próbie 1316 dorosłych mieszkańców miasta — uczestnikami imprez organizowanych w domu kultury z różną częstotliwością bywało ponad 86% dorosłych. W liczbach bezwzględnych dane te przedstawiały się następująco (dla roku 1972): uczestników zrzeszonych — 453, uczestników niezrzeszonych — bywalców imprez i odbiorców porad — łącznie 65 063.

¹⁴ Jak twierdzi W. Wesołowski rolę cech różnicujących społeczeństwo socjalistyczne przejmują coraz bardziej same cechy położenia społecznego, a nie stosunek do środków produkcji. Cechy te, takie jak charakter pracy, dochody, wykształcenie, prestiż itp., „odcięte” od determinującego stosunku do środków produkcji zachowują w socjalizmie żywot „autonomiczny”. Autor ten twierdzi ponadto, że pozycja zawodowa jest określana w stopniu najpoważniejszym przez osiągnięte wykształcenie i oparte o nie kwalifikacje, W. Wesołowski, *Klasy, warstwy i władza*, Warszawa 1974, s. 186 - 200. Tezy te potwierdzają również inni autorzy, m. in. P. Rybicki, *Spoleczeństwo miejskie*, Warszawa 1972, s. 129. Toteż za podstawę dla sporządzenia schematu uwarstwienia społeczności Leszna — w ślad za Stanisławem Kowalskim (por. S. Kowalski, wstęp do tomu XXIII Studiów Pedagogicznych pt. *Selekcyjne funkcje wychowania*, 1972, s. 17 i n.; tegoż *Socjologia wychowania w zarysie*, s. 457 i n.) przyjąłem kryterium wykonywanego zawodu, któremu odpowiada określony stopień wykształcenia. Podstawę empiryczną analizy stanowił „Bilans siły roboczej na lata 1971 - 1975” i zawarte w nim dane wyjściowe z końca grudnia 1971 roku obejmujące 18 698 osób zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej miasta. W analizie tej pominięto kategorię pracowników gospodarki nieuspołecznionej, która w tym czasie wynosiła 1000 osób, a to z uwagi na nieustalone cechy tych pracowników.

A) Pracownicy fizyczni i umysłowi z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym, wykonujący najczęściej prace niskokwalifikowane — 49,3% ogółu zatrudnionych.

B) Pracownicy fizyczni z wykształceniem średnim i niepełnym średnim, głównie zawodowym, wykonujący prace kwalifikowane — 30,2%.

C) Pracownicy umysłowi z wykształceniem średnim ogólnym i niepełnym średnim, wykonujący niewykwalifikowane czynności urzędnicze — 5,7%.

D) Pracownicy umysłowi z wykształceniem średnim zawodowym i pomaternalnym, wykonujący specjalistyczne czynności urzędnicze — 12%..

E) Pracownicy z wykształceniem wyższym, wykonujący czynności kierownicze, twórcze i rzeczoznawcze — 3%.

Analiza dynamiki struktury stratyfikacyjnej wykazuje systematyczne zmniejszanie się liczby pracowników fizycznych i umysłowych z podstawowym i niepełnym podstawowym wykształceniem, a wzrost trzech śródkowych warstw: pracowników z wykształceniem niepełnym średnim, średnim i ponadśrednim. Rozwój warstw „średnich”, liczebnie górujących nad pozostałymi, stanowi trwałą tendencję wszystkich miast dużych i średnich, w przyszłości jest to perspektywa całego społeczeństwa.

Na tle tak ukształtowanej struktury stratyfikacyjnej i perspektyw jej przekształceń interesujące jest rozpatrzenie kwestii, jakie warstwy społeczności miasta korzystają z usług kulturalno-oświatowych domu kultury, a co za tym idzie, ustalenie jakie kategorie społeczne penetruje ta instytucja. W tym względzie ustalenia badawcze wykryły pewną prawidłowość¹⁵.

Wśród uczestników zrzeszonych w pracowniach, sekcjach i zespołach o intensywnym charakterze pracy kategoria pracowników fizycznych i umysłowych z podstawowym wykształceniem jest reprezentowana w znikomym stopniu, co pozostaje w związku z niskim poziomem wiedzy, brakiem rozbudzonych wyższych aspiracji kulturalnych i rozwiniętej wrażliwości na wartości kultury. We wszystkich innych formach zrzeszonego uczestnictwa, a więc nie tylko w formach intensywnych, kategoria pracowników fizycznych jest również bardzo nisko reprezentowana (7%). Wśród uczestników imprez pracownicy fizyczni stanowili 16,8%, gdy tymczasem ich udział w zatrudnieniu w gospodarce uspołecznionej Leszna wynosił 53%.

Relacja uczestników imprez z podstawowym i niepełnym podstawowym wykształceniem w wieku powyżej 15 lat do analogicznej kategorii mieszkańców Leszna wynosiła odpowiednio 0,6 : 1, gdy tymczasem w

¹⁵ Można mówić o prawidłowości, gdyż analiza pozostałych siedmiu domów kultury oraz danych z badań innych autorów generalnie potwierdziła zjawisko zaobserwowane w Lesznie.

przypadku kategorii uczestników z niepełnym średnim wykształceniem relacja ta wynosiła 1,1 : 1, ze średnim i niepełnym wyższym wykształceniem blisko 2 : 1, z wyższym wykształceniem 1,4 : 1. Jest więc oczywiste, że dom kultury w znacznie wyższym stopniu penetruje średnie i wyższe warstwy społeczności miasta, aniżeli warstwy najniższe, będące przecież warstwami najliczniejszymi.

Znaczącą kategorią społeczną miasta jest młodzież¹⁶. Badany dom kultury w swojej działalności w nikłym stopniu wiązał się z młodzieżą szkół podstawowych, traktując ją jako domenę wpływów instytucji wychowania pozaszkolnego, głównie Młodzieżowego Domu Kultury. Natomiast dążył do kontaktów z młodzieżą szkół ponadpodstawowych i nauczycielami tych szkół. W rezultacie wśród uczestników imprez organizowanych przez dom kultury uczniowie szkół podstawowych stanowili 2,9%, a szkół ponadpodstawowych 17% (łącznie około 20%), natomiast wśród uczestników zrzeszonych procenty te wynosiły odpowiednio 16,4 i 5,4 (łącznie 21,8%). Jednak ten względnie wysoki procent młodzieży szkół podstawowych wśród uczestników zrzeszonych był zjawiskiem przejściowym i wiązał się z czasową przynależnością do domu kultury 70-osobowego międzyszkolnego chóru dziecięcego, przekazanego następnie Młodzieżowemu Domowi Kultury, co spowodowało spadek tego procentu do zera.

Można więc uznać, że badany dom kultury, rozwijający działalność w mieście o względnie rozbudowanej infrastrukturze instytucjonalnej, wyspecjalizowanej w realizowaniu rozmaitych zadań, tylko marginalnie oddziaływał na środowisko dzieci w wieku szkoły podstawowej, a także, że środowisko młodzieży w wieku szkoły ponadpodstawowej nie stanowiło znaczącego przedmiotu jego działalności.

Znaleźliśmy więc tutaj potwierdzenie tezy, że dom kultury dorosłych w mieście średniej wielkości, przy jego różnorodnych zinstytucjonalizowanych pozaszkolnych formach pracy kulturalno-oświatowej, posiada strukturę uczestników (odbiorców) ukształtowaną głównie przez młodzież pracującą i ludzi dorosłych, że zatem jego funkcjonowanie jest nastawione przede wszystkim na zaspokojenie, rozmaitych potrzeb życia kulturalnego i oświatowego środowisk ludzi pracy. Kiedy jednak podejmuje działalność specjalnie adresowaną do środowisk młodzieży szkolnej, to jest to podyktowane bądź dążeniem do lepszego wykorzystania własnych sił fachowych, technicznych i organizacyjnych, dążeniem do ukształtowania

¹⁶ W roku 1971 w Lesznie było blisko 4000 młodzieży w wieku 15-19 lat (na ogólną liczbę mieszkańców 34 000). Spośród tej młodzieży tylko niecałe 20% pracowało zawodowo, nieznaczny odsetek nie pracował i nie uczył się, pozostali pobierali naukę w różnych typach szkół. Szkół ponadpodstawowych w okresie badawczym było 20, w tym 2 licea ogólnokształcące; łącznie skupiały one około 4900 uczniów (w tym liczną grupę młodzieży dojeżdżającej spoza Leszna). Ponadto w 8 szkołach podstawowych było ponad 5000 uczniów. Słusznie więc Leszno uważa się za jedno z największych skupisk szkolnych spośród średnich miast.

wśród młodzieży nawyku uczestnictwa w instytucjach kultury, nieraz także odczuwaną potrzebą wypełnienia dokuczliwych luk istniejących w wychowawczym funkcjonowaniu środowiska lokalnego, wynikających z niedorozwoju instytucji organizujących czas wolny dzieci i młodzieży szkolnej oraz zapewniających warunki dla ich ekspresji w dziedzinie kultury.

Sprzyjającym czynnikiem dla włączania się domu kultury dorosłych w rozwiązywanie problemów życia kulturalno-oświatowego środowiska, a więc także wielu jego problemów wychowawczych, jest posiadanie przez większość kadry zawodowej tej instytucji kwalifikacji nauczycielskich, a także w licznych przypadkach dużej praktyki szkolnej¹⁷. Jest charakterystyczne dla wszystkich państwowych domów kultury dorosłych, że ich kadra zawodowa w swej większości rekrutuje się właśnie spośród nauczycieli.

Efektywnemu włączeniu się domu kultury w rozwiązywanie rozmaitych problemów społecznych, w tym także problemów wychowawczych, sprzyja również elastyczność jego struktury organizacyjnej i względnie niski stopień sformalizowania jego funkcjonowania. Znajduje to swój wyraz w permanentnej modyfikacji różnych rozwiązań programowych i organizacyjnych i utrwalenia dynamicznej równowagi domu kultury z jego środowiskiem zewnętrznym, będącej warunkiem pomyślności tej instytucji w sytuacji przyspieszonych zmian cywilizacyjnych, ekonomicznych i kulturalnych (szczególnie szybkich w zakresie technicznych środków przekazu kulturalnego), powodujących burzenie tradycyjnych systemów działalności kulturalnej¹⁸. Ta elastyczność jest nie tylko wynikiem świadomego dążenia domu kultury do homeostazy ze środowiskiem, ale także konsekwencją pewnej cechy systemu społecznego tej instytucji, jaką jest jej otwartość na środowisko. Dom kultury dorosłych nieustannie wchłania do swego systemu nowych ludzi, nowe pomysły i nowe zasoby, często włącza pomysły i zasoby innych instytucji, którym to instytucjom bądź to stwarza warunki dla ekspozycji ich wartości, bądź też je od nich wypożycza, włączając je do arsenału środków własnej działalności, co znacznie wzbogaca jego oddziaływanie. Sądzę, że trudno byłoby znaleźć inną instytucję równie otwartą jak dom kultury dorosłych.

¹⁷ Na ogólną liczbę 8 zawodowo zatrudnionych pracowników domu kultury w okresie badawczym 5 z nich posiadało kwalifikacje nauczycielskie i co najmniej kilka lat uprzednio praktykowało w tym zawodzie, pozostali uzyskali elementarne przygotowanie pedagogiczne w systemie dokształcania i doskonalenia zawodowego.

¹⁸ Na zjawisko to zwracają uwagę liczni autorzy, m. in. A. Toffler, *Szok przyszłości*, Warszawa 1974; A. A. Moles *Sociodynamique de la culture*, Paris 1967; A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1964; *Prognoza rozwoju kultury polskiej do roku 1990*. Komisja Prognozowania przy Ministrze Kultury i Sztuki, Warszawa 1973.

Tak ukształtowany system społeczny domu kultury jest zarazem specyficznym mikrośrodowiskiem społeczno-wychowawczym. Dobór informacji, jakie w nim obiegają, jest selekcjonowany odpowiednio do humanistycznych założeń naszej polityki społecznej i wychowawczej; zachowania społeczne uczestników podlegają znaczącej kontroli grupy, którą stanowi bądź cała społeczność domu kultury, bądź poszczególne zespoły realizujący określone zadanie. Istotną właściwością struktury społecznej tej instytucji są kontakty międzypokoleniowe dzieci, starszej młodzieży, dorosłych, ludzi starych, które występują w różnym nasileniu w obrębie poszczególnych placówek domu kultury, oraz kontakty osobników znajdujących się w różnych fazach uspołecznienia i o zróżnicowanych postawach. Te ostatnio wyróżnione właściwości struktury społecznej domu kultury są — jak się wydaje — niedostatecznie doceniane przez kadre zawodową domu kultury, która jest skłonna w zróżnicowaniach cech osobowościowych i doświadczeń życiowych uczestników upatrywać jedynie źródła licznych trudności i nie dostrzega w tym szansy pogłębienia procesu oddziaływania wychowawczego.

Z wychowawczego punktu widzenia cenne jest również to, że większość uczestników zrzeszonych w zespołach, kołach, sekcjach i klubach (co wiadomo z wywiadów) wykazała wysoki poziom motywacji swojej przynależności do tych kolektywów, wyjaśniając ją ukształtowanym dążeniem, do wiedzy, doskonalenia swoich umiejętności, sukcesu artystycznego, ekspresji kulturalnej itp. Motywy te często współwystępowały z innymi, niższego poziomu, jak np. pragnieniem zaspokojenia potrzeby rozrywki czy wypoczynku, co jednak nie stanowi żadnego dysonansu z poprzednimi. Motywy rozrywkowe i wypoczynkowe nie stanowiły bowiem dominanty w systemach motywacyjnych uczestników zrzeszonych, co charakteryzowało z reguły uczestników niezrzeszonych — bywalców imprez.

Ponadto wychowawczemu oddziaływaniu domu kultury sprzyja niska fluktuacja uczestników zrzeszonych co jest ważnym sukcesem tej instytucji¹⁹. W ten sposób przynajmniej, w odniesieniu do bardziej trwale skupionych wokół siebie uczestników pracujących w różnych placówkach dom kultury zyskiwał możliwość długofalowego oddziaływania modyfikującego pod jakimś względem ich osobowość. Oczywiście, możliwość ta jest duża w tym placówkach, które kontaktują swoich członków z wartościami wysokiego poziomu i opierają swoją pracę na intensywnych formach (np. w zespołach i sekcjach amatorskich), relatywnie mniejsza w innych, np. w kołach hobbystycznych czy klubach towarzyskich.

¹⁹ W wyniku wywiadów przeprowadzonych z 75 członkami zespołów amatorskich badanego domu kultury ustalono, że jeden rok stażu miało 11 osób, powyżej jednego do trzech lat 24 osoby, powyżej trzech do pięciu lat 14 osób, powyżej pięciu do dziesięciu lat 9 osób, a powyżej dziesięciu lat aż 17 osób.

III. FUNKCJONOWANIE WYCHOWAWCZE DOMU KULTURY W SPOŁECZNOŚCI MIASTA

Na czoło wysuwa się tutaj problem miejsca domu kultury dorosłych "w środowisku wychowawczym średniego miasta i sposobów pełnienia przez niego funkcji wychowawczych. Problem ten można rozpatryć w dwóch aspektach: a) w aspekcie interakcji domu kultury z względnie bogatą siecią instytucji wychowawczych środowiska lokalnego i b) w aspekcie organizacji bezpośrednich i pośrednich jego oddziaływań.

Artykuł niniejszy nie może jednak zapewnić jego pełnego rozwiązania, które wymagałoby uwzględnienia sytuacji badanego domu kultury wraz ze związanymi z nim innymi instytucjami w makrosystemie wychowania, w szczególności mechanizmu sterowania nim i tymi instytucjami w pionowym układzie instytucji wychowawczych. Dla uwzględnienia zaś tej sytuacji niezbędna byłaby analiza porównawcza wyników badań nad większą liczbą tego typu instytucji umiejscowionych w różnych środowiskach lokalnych bądź regionalnych. Toteż zasygnalizowane problemy mogą zostać rozwiązane w tym artykule tylko częściowo²⁰.

W sieci interakcji badanego domu kultury dorosłych z innymi instytucjami wychowawczymi średniego miasta wystąpiły różnorodne instytucje oświaty dorosłych, szkoły i placówki wychowania pozaszkolnego oraz związki młodzieży.

Spśród instytucji oświaty dorosłych dom kultury utrzymywał ścisłą łączność z bibliotekami publicznymi, muzeum regionalnym, innymi domami i ośrodkami kultury oraz niektórymi stowarzyszeniami podejmującymi działalność kulturalno-rekreacyjno-rozrywkową. Dom kultury współdziałał z tymi instytucjami w ramach lokalnych planów imprezowych, związanych z lokalnymi czy ogólnopolskimi wydarzeniami kulturalnymi (np. Dni Oświaty, Książki i Prasy, obchody 300-lecia śmierci Jana Amosa Komeńskiego, zloty turystyczne), a także w rozwiązywaniu zadań interesujących tylko poszczególne instytucje, którym udzielał pomocy technicznej, lokalowej, rzadziej programowej. W większości przypadków ogniwem koordynacji współdziałania domu kultury z innymi instytucjami oświaty dorosłych było Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne, które pełniło także obowiązki Rady Społecznej domu kultury i prowadziło atrakcyjną formę spotkań i dyskusji kadry tych instytucji.

W zakresie szerokim dom kultury współdziałał z ośrodkiem propagandy partyjnej byłego Komitetu Powiatowego PZPR, specjalizując się w prowadzeniu instruktażu z metod wykorzystania technicznych środków

²⁰ Niezbędne są także dalsze, bardziej pogłębione badania teoretyczne i metodologiczne nad wychowawczym funkcjonowaniem instytucji kulturalno-oświatowych. Istniejący dorobek teoretyczny i metodologiczny dotyczący tych zagadnień jest bowiem bardzo skromny.

przekazu informacji w trakcie szkoleń ideologiczno-politycznych oraz opracowując i wypożyczając pomoce naukowe dla potrzeb tego szkolenia.

Dom kultury nie rozwinął natomiast intensywniejszej współpracy ze specjalistycznymi instytucjami kształcenia dorosłych, wśród których głównie występują szkoły dla pracujących, ośrodki kursów dokształcających oraz stowarzyszenia odczytowo-oświatowe (np. TWP). Tłumaczy się to tym, że wymienione instytucje nie były zainteresowane rozwijaniem autotelicznej aktywności kulturalnej i koncentrowały swoją działalność na popularyzowaniu wiedzy utylitarnej. Tymczasem dom kultury ogniskował swoją uwagę wokół autotelicznych wartości kulturalnych. Ponadto kadra domu kultury żywiła przekonanie o nieprzydatności werbalnego przekazu wiedzy w epoce dominacji środków masowego przekazu informacji²¹, w rezultacie czego rzadko organizowano na terenie domu kultury kursy oświatowe, prelekcje i spotkania o tematyce naukowej.

Określone pole możliwości rozwiązywania znaczących problemów wychowawczych środowiska otwierały interakcje domu kultury z organizacjami młodzieżowymi. Najaktywniejsza współpraca wystąpiła między domem kultury a związkiem młodzieży wiejskiej; dotyczyła ona problemów edukacji kulturalnej młodzieży wiejskiej. Natomiast w mieście dom kultury, ZMS i ZHP izolowały się, interakcje między nimi były sporadyczne i dotyczyły jedynie marginesowych problemów techniczno-organizacyjnych, związanych z działalnością poszczególnych instytucji.

Interakcje domu kultury z instytucjami oświaty dorosłych i organizacjami młodzieżowymi, pośredniczącymi między środowiskiem dorosłych a środowiskiem młodzieży, tylko we fragmentach były koordynowane przez ogólnomiejskie ośrodki (np. były Komitet Powiatowy PZPR, Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne), nie obejmowały natomiast wszechstronniejszej problematyki wychowawczej młodzieży i dorosłych i były ubogie w formy. Wśród działaczy oświatowych i kulturalnych niedostatecznie się ugruntowało przekonanie, że sukces wychowawczego oddziaływania poszczególnych instytucji jest w wysokim stopniu zależny od całokształtu integralnego funkcjonowania lokalnego środowiska wychowawczego.

W działalności domu kultury ważne miejsce zajmowały kontakty ze szkołami. Kontakty te ograniczały się z reguły do jednego problemu funkcjonowania lokalnego systemu wychowawczego, mianowicie do organizacji wolnego czasu młodzieży szkolnej²².

²¹ W pierwszych latach 60 dom kultury prowadził bardzo bogatą działalność imprezowa o charakterze oświatowym. Gwałtowne ograniczenie tej działalności przypadło na drugą połowę lat 60, w związku z umasowieniem się telewizji, która w Lesznie wkroczyła wówczas niemal do każdego domu, powodując zmniejszenie frekwencji na imprezach oświatowych w domu kultury.

²² Stanisław Kowalski wyróżnia siedem podstawowych problemów integrujących funkcjonowanie środowiskowego systemu wychowawczego: a) opieka społeczna,

Dom kultury dążył do zorganizowania na terenie poszczególnych szkół stopnia ponadpodstawowego zespołów młodzieży, które podjęłyby pod kierunkiem instruktorów domu kultury i w oparciu o jego zasoby ambitne zadania artystyczne lub oświatowe, mające znaczenie dla lokalnego środowiska społecznego. To był właśnie jeden z bardziej konkretnych przedmiotów interakcji domu kultury ze szkołami. W rezultacie osiągnięto pewien poziom wzajemnego współdziałania, które w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zaowocowało niezwykle cennymi wychowawczo i społecznie przedsięwzięciami o dużym rezonansie w całym regionie.

Równolegle dom kultury systematycznie umacniał swoją rolę głównego koordynatora ogólnomiejskich imprez artystycznych i rozrywkowych młodzieży szkolnej, podejmując (na zlecenie władz partyjnych i oświatowych) organizację, koordynację programową lub konsultację wszystkich ważniejszych wydarzeń imprezowych adresowanych do tego środowiska lub przygotowywanych przez młodzież szkolną dla środowiska dorosłych. Pełnienie tej roli koordynacyjnej lub konsultacyjnej pociągało za sobą wzmożone kontakty kadry domu kultury z kierownictwami szkół, nauczycielami i młodzieżą szkolną. Dzięki tym pracom dom kultury stał się znaczącym ośrodkiem inspiracji i metodyczno-repertuarowej pomocy dla amatorskiego ruchu artystycznego młodzieży szkolnej Leszna.

Współdziałanie domu kultury dorosłych ze szkołami ponadpodstawowymi nie przebiegało bez zakłóceń. Kierownictwa szkół zazdrośnie spoglądały na sukcesy domu kultury odnoszone w pracy z młodzieżą szkolną. Dostrzegając to źródło konfliktów i poszukując środków zaradczych dom kultury zagwarantował szkołom prawo do dyskutowania osiągniętych wyników wspólnie prowadzonej pracy i w rezultacie tylko w nielicznych przypadkach informował publicznie o swoim udziale w prowadzeniu danych prac.

Trudności nastroczała również tradycyjna ekskluzywność grupy nauczycieli szkół średnich, która niechętnie łączyła się w rozwiązywaniu zadań wychowawczych z lokalnymi instytucjami oświatowo-kulturalnymi. Cechowała ona głównie nauczycieli liceów ogólnokształcących. W rezultacie lepsze wyniki osiągnano we współpracy domu kultury ze szkołami zawodowymi, których kadra szerzej identyfikowała się ze środowiskiem

b) kontrola społeczna, c) realizacja procesu kształcenia, d) organizacja wolnego czasu młodzieży kształcącej się, e) kształtowanie preorientacji zawodowej i aspiracji szkolnych młodzieży i rodziców f) kierowanie sekcjami szkolnymi, g) ogólne organizowanie życia młodzieży w środowiskach (*Socjologia wychowania w zarysie*, s. 495). Wszelako ograniczono się tutaj do uwzględnienia problemów odnoszących się do wychowania dzieci i młodzieży szkolnej. Tymczasem w szerzej pojętym lokalnym systemie oświaty i wychowania wypadnie pomieścić ponadto instytucje i problemy, które odnoszą się do kształcenia i wychowania dorosłych, organizowanie eksploracyjnych i ekspresyjnych zachowań kulturalnych młodzieży wchodzącej w zawód i dorosłych oraz stymulowania do rozwiązania różnorodnych problemów ekonomicznych i społecznych z uwzględnieniem celów wychowania.

lokalnym. W tych też szkołach uzyskiwano podatniejszy grunt wśród samej młodzieży dla realizacji długofalowych zadań artystyczno-wychowawczych.

Interakcje domu kultury ze szkołami ujawniły jednokierunkowość kontaktów idących z domu kultury do szkół. Szkoły rzadko przejawiały inicjatywę.

Wymiana informacji o problemach wychowawczych pomiędzy domem kultury i szkołami dotyczyła jedynie konkretnych przypadków towarzyszących podejmowanym działaniom, nie przybierała szerszego charakteru obejmującego cały wachlarz problematyki wychowawczej. Nie zmieniło tej niekorzystnej sytuacji zintegrowanie pod wspólnym kierownictwem dawnych, oddzielnych wydziałów oświaty i kultury byłego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Wśród przyczyn tego braku szerszej integracji wymienić należy tradycje rozdzielnego traktowania spraw oświaty i spraw kultury, niską świadomość doniosłości zadań wychowawczych w porównaniu z zadaniami dydaktycznymi oraz wadliwe struktury organizacyjne systemu kultury i oświaty.

Oprócz interakcji domu kultury ze szkołami ponadpodstawowymi uwidocznił się związek z Domem Kultury Dzieci i Młodzieży, przemianowanym w roku 1973 na Młodzieżowy Dom Kultury, będący główną placówką wychowania pozaszkolnego. Przedmiotem współdziałania było głównie wypożyczanie zasobów lokalowych i technicznych oraz wymiana programów artystycznych na imprezy. Oba te domy kultury darzyły się życzliwością i moralnym wzajemnym poparciem, jednak odmienne sprofilowanie ich na różne kategorie wiekowe i inne dziedziny działalności ograniczało tę współpracę. Obie te instytucje słabo koordynowane w ramach systemu działalności wychowawczej środowiska lokalnego nie mogły rozwinąć szerszej współpracy w rozwiązywaniu określonych jego problemów.

Dom kultury wytworzył także swój własny system pośrednich i bezpośrednich oddziaływań wychowawczych w środowisku miasta, obejmujący pewne kategorie młodzieży szkolnej, młodzieży usamodzielniającej się poprzez rozpoczęcie pracy zawodowej i dorosłych. Oddziaływania te pod względem ich treści i metod ogniskowały się wokół kształtowania postaw wobec kultury, w mniejszym natomiast zakresie i raczej pośrednio realizowały cele związane z kształtowaniem także innych postaw²³.

Doniosłą funkcję w kształtowaniu postaw kulturowych spełniają amatorskie zespoły artystyczne domu kultury. Doniosłość ta polega na inten-

²³ W zespole naukowym prof. Heliodora Muszyńskiego (UAM) wyodrębnią się cztery zasadnicze postawy kulturowe: postawę wrażliwości kulturowej, postawę pietyzmu wobec dziedzictwa kulturowego, postawę twórczej percepcji i postawę twórczej ekspresji. Konfrontując ten kompleks postaw jako przedmiot celów wychowania kulturalnego z celami działalności domu kultury można dostrzec znaczną ich zbieżność.

sywności zachodzących w ich ramach oddziaływań wychowawczych, wielostronności tych oddziaływań, a także na wprowadzeniu w obieg społeczny treści kulturowych związanych z tradycjami lokalnymi oraz współczesną i przyszłościową problematyką życia społecznego regionu. Ten ostatni aspekt ma wielkie znaczenie zwłaszcza dla średniego miasta, które poszukuje swojej indywidualnej osobowości, pragnie zintensyfikować i ukierunkować dynamikę własnego rozwoju, a co za tym idzie, musi wyzwoić liczne czynniki integracji społecznej, w tym także czynniki tkwiące w kulturze.

Intensywność i wielostronność oddziaływań wychowawczych zespołów amatorskich jest funkcją (a) repertuaru, nad którego realizacją one pracują, (b) dominacji czynności kreacyjnych, co pociąga za sobą z reguły wielki wysiłek samokształceniowy uczestników, (c) swoistych metod aktywizujących uczestników w zakresie różnorodnych zadań związanych z realizacją celów grupy, jej spójności i wzajemnej pomocy koleżeńskiej oraz (d) częstotliwości spotkań, która w przypadku badanych zespołów wahała się od jednego do trzech razy w tygodniu (każdorazowo trwających po kilka godzin).

Repertuar zespołów scenicznych, plastycznych i fotograficznych zdominowany był przez treści związane z regionem. Głównie nawiązywano w nim do tradycji literatury, sztuki i myśli społecznej Leszna²⁴. Również odzwierciedlał on współczesną problematykę Leszna²⁵.

Kreacyjne zachowania mają wielką wartość osobotwórczą. Ich osobotwórcza efektywność jest tym większa, im bardziej wysublimowany jest przedmiot kreacji oraz im większy jest towarzyszący jemu wysiłek samokształceniowy. Z reguły amatorskie zespoły i sekcje domu kultury stawiały sobie bardzo ambitne i trudne zadania artystyczne, których wyko-

²⁴ Zespół teatralny domu kultury opracował m. in. kilka sztuk autorstwa J. A. Komeńskiego (m.in.) *Gra o Diogenesie, Opowieść o Herkulesie*, posiadającym duży ładunek treści dydaktycznych i zarazem rozrywkowych; Teatr Jednego Aktora przygotował m. in. *Wesele wielkopolskie*, w oparciu o teksty ludowe z okolic Leszna; na plebejskiej twórczości literackiej z końca XVI i pierwszej połowy XVII wieku oparto inscenizację *Biesiady sowizdrzalskiej*; w nawiązaniu do pierwszej w Polsce realizacji komedii Moliera *Mieszczanin szlachcicem*, wykonanej w roku 1867 w Pałacu Leszczyńskich siłami amatorów domu kultury wznowiono tę sztukę w Roku Molierowskim na tle zamku w Rydzynie. Ta linia repertuarowa znajduje swój wyraz także w teatrze poezji, w recytacjach, w muzyce towarzyszącej tym realizacjom scenicznym, również w fotografiach i plastyce (zabytki architektoniczne itp.).

²⁵ Działający przez 15 lat w domu kultury Leszczyński Zespół Satyryków w swoich ponad 50 programach scenicznych ośmieszał, krytykował i propagował różne osobliwości i wydarzenia obyczajowe, polityczne i społeczne lokalnego środowiska. W okresie nasilenia kampanii rewizjonistycznej w RFN teatr szkolny domu kultury przygotował antyrewizjonistyczne widowisko pt. *Heimatbrief Lissa*, oparte o teksty literackie i publicystykę leszczyńskiego ziomkostwa w RFN.

nianie wymagało znacznej mobilizacji wszystkich członków i to przede wszystkim wyznaczało dużą wartość wychowawczą ich pracy.

Spory ładunek wychowawczy zawierał się w stylu i metodach pracy zespołów i sekcji amatorskich. Swobodne dyskusje, udział wszystkich członków w poszukiwaniach repertuarowych i projektowaniu zadań, wzajemne ocenianie, unikanie szablonowego przebiegu zajęć, organizowanie w grupach życia towarzyskiego i tym podobne sposoby organizacji aktywności grup pociągały za sobą dużą integrację i ich operacyjną zdolność do realizacji ambitnych zadań. Grupy te wyłaniały swoje nieformalne autorytety; również instruktorzy wypełniali raczej role przodowników, animatorów, aniżeli formalnych wychowawców, co — w warunkach pełnej dobrowolności uczestnictwa i mieszanego składu wiekowego — sprzyjało względnie dużej stabilizacji członków.

Zespoły i sekcje amatorskie cechowało znaczne zaangażowanie społecznikowskie, znajdujące wyraz w częstym występowaniu z opracowanym programem na imprezach, przed publicznością lokalną lub publicznością innych środowisk. Na ogół tej prezencji dorobku towarzyszyła świadomość służby społecznej w zakresie upowszechniania kultury. W ten sposób dom kultury uzyskiwał możliwość oddziaływania za pomocą wytworzonych lub przetworzonych wartości kulturowych na szersze rzesze uczestników niezrzeszonych, stanowiących jego publiczność, natomiast członkowie zespołów i sekcji, wykonujący tę służbę społeczną, podlegali stymulacji płynącej ze wzmożonych kontaktów społecznych.

Amatorskie zespoły i sekcje artystyczne, skupiające w badanym domu kultury stosunkowo nieliczną grupę młodzieży i dorosłych (około 100 osób), stanowią najcenniejszą z punktu widzenia wychowania formę uczestnictwa zrzeszonego.

Drugą formę tego uczestnictwa stanowią koła hobbystyczne i kluby towarzyskie. W tych formach zrzeszonych jest około trzystu osób²⁶.

Jakkolwiek kluby towarzyskie i koła hobbystyczne cechowała mniejsza intensywność pracy, niższy stopień integracji społecznej — głównie zaspokajały one potrzeby kontaktu społecznego, rozrywki i wypoczynku — to jednak stanowiły one także płaszczyznę dla oddziaływań wychowawczych poprzez przekazywaną wiedzę ogólną i utylitarną, budzenie i rozwijanie zainteresowań historycznych, geograficznych, społeczno-politycznych oraz wyzwalanie aktywności społecznikowskiej na rzecz grupy. Koła i kluby w mniejszym stopniu poddawały się stymulacji wychowawczej kadry domu kultury, jednak odpowiednie czynności wychowawcze — choć nie zawsze było to oddziaływanie w pełni uświadomione jako wy-

²⁶ W okresie badawczym działalność rozwijały: klub seniora oraz koło filateliczne; wcześniej ponadto klub młodzieżowy, koło Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Węgierskiej i Klub Konia Wierzchowego.

chowawcze i planowe — podejmowali społeczni kierownicy tych grup oraz ich aktywi. Koła te i kluby są podatnym terenem dla intensyfikacji oddziaływań wychowawczych, możliwej jednak w ramach szerszego i skoordynowanego planu realizacji różnorodnych zadań wychowawczych lokalnego środowiska społecznego, przez m.in. wykorzystanie członków tych grup jako opiekunów społecznych, instruktorów, konsultantów i popularyzatorów.

Określoną wartość wychowawczą mają imprezy organizowane w domu kultury, a zwłaszcza te spośród nich, które stanowią okazję popisu dla amatorów, np. konkursy piosenki radzieckiej, prezentacje zespołów ludowych, wystawy plastyków amatorów i fotografików. Ten rodzaj imprez, ściśle sprzęgniętych z działalnością instruktazowo-metodyczną, stwarzał pobudzenie dla dziesiątków amatorów i licznych zespołów do intensywnej pracy artystycznej. Imprezy te miały istotny związek z dynamiką amatorskiego ruchu artystycznego w Leszczyńskiem.

Ponadto dom kultury organizuje liczne imprezy o charakterze rekreacyjno-rozrywkowym, a wśród nich zabawy taneczne dla młodzieży szkolnej, które w opinii obserwatorów, nauczycieli i samej młodzieży zyskały wysoką ocenę. Zabawy te wypełniały znaczącą lukę w wychowawczym funkcjonowaniu środowiska, które nie zabezpieczało realizacji zabawowych potrzeb adolescencji.

Dla życia kulturalnego znaczenie mają również koncerty i spektakle teatralne w wykonaniu artystów zawodowych, które współorganizował dom kultury. Dla szkół i nauczycieli stanowią one jeden ze środków wychowawczego oddziaływania poprzez bezpośrednie kontaktowanie młodzieży z twórczością artystyczną.

W próbie podsumowania rozważań nasuwa się wniosek, że dom kultury dorosłych, rozwijający działalność w Lesznie, jest doniosłym komponentem lokalnego środowiska wychowawczego. Jego znaczenie polega na tym, że stanowi teren ekspresyjnych zachowań w dziedzinie kultury, pobudza samokształcenie i kieruje nim za pomocą dostępnych sobie środków, umożliwia wzajemne oddziaływanie międzypokoleniowe. Jego zaletą jest względnie niskie sformalizowanie struktury i czynności, elastyczność w rozwiązywaniu zadań, która jest funkcją elastyczności jego struktury, oraz względnie duża samodzielność programowa, umożliwiająca zachowanie dynamicznej równowagi między nim a środowiskiem społecznym. Przeszkodą w optymalizacji wychowawczego funkcjonowania tej instytucji jest niedostateczne jej skoordynowanie w ramach lokalnego środowiska wychowawczego.

LA MAISON DE CULTURE DANS LE MILIEU ÉDUCATIF
D'UNE VILLE MOYENNE

Résumé

Dans l'article on soumet à l'analyse la maison de culture destinée à la jeunesse à l'âge de l'adolescence plus âgée et des adultes, situé dans le milieu social de la ville moyenne.

On a montré cette institution sur le fond de la structure sociale de la ville, en accomplissant l'analyse de sa composition sociale, de l'organisation et de la fonction conçue et réelle. L'auteur s'intéresse surtout aux facteurs, qui font possible à la maison de culture l'accomplissement des tâches éducatives. En décrivant le fonctionnement éducatif de la maison de culture on a montré les relations entre elle et le reste d'institutions locales d'enseignement-éducatives, la problématique et les formes des contacts et la limitation écoulant de l'insuffisance de la coordination.

L'auteur analyse le système des influences éducatives directes et indirectes créé par cette institution dans le milieu de la ville, où le rôle très important exercent les ensembles d'amateur et les sections et manifestations artistiques et de distraction. Cette activité sert surtout à former de convenables attitudes envers la culture. En conclusion on a constaté que la maison de culture est un important composant du milieu local éducatif de la ville moyenne.